

POLİTİKA

BEN SEÇERİM NOTU

2023 Seçimlerinin Düşündürdükleri

Editör: Gizem Aslantepe

**MİLLİYETÇİLİĞİN ELLİ TONU:
2023 SEÇİMLERİ ÜZERİNDEN
TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİĞE
BAKMAK**

DR. GÜLAY TÜRKMEN

SEÇİM ADALETİ

DOÇ. DR. HASRET DİKİCİ BİLGİN

**İKİNCİ YÜZYILA GİRERKEN
TÜRKİYE**

DOÇ. DR. TUBA ELDEM

**MUHALEFETİN MÜLTECİ
KARŞITLIĞI POLİTİKASI**

PROF. DR. MEYDA YEĞENOĞLU

**HİPER-BAŞKANLIKTA
SEÇİMLER VE SİYASİ
MÜCADELENİN MEVZİLERİ**

DR. AYŞEGÜL KARS KAYNAR

KUTUPLAŞMAYI AŞMAK

DR. BAHADIR KALEAĞASI

**MUHALEFET KOORDİNASYONU:
REKABETÇİ-İŞ BİRLİĞİNDEN
ZORAKİ UYUMA**

DR. YUNUS SÖZEN

MUHALEFETE ÇAĞRI

DOÇ. DR. BAŞAK ALPAN

**SİYASETİN KADINLARA
VEREMEDİKLERİ**

NILDEN BAYAZIT

BEN SEÇERİM
SEÇİMİM KADIN

BEN SEÇERİM POLİTİKA NOTU

2023 SEÇİMLERİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Haziran, 2023

YAZARLAR

Prof. Dr. Meyda Yeğenoğlu

Sosyoloji ve kültürel incelemeler alanında profesör olan Meyda Yeğenoğlu, doktora derecesini University of California, Santa Cruz'dan 1993 yılında aldı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi ve Tampere Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. Columbia Üniversitesi, Oberlin College, Rutgers Üniversitesi, New York Üniversitesi, University of Vienna ve Oxford Üniversitelerinde ziyaretçi öğretim üyesi olarak araştırmalar yürüttü ve dersler verdi. *Colonial Fantasies: Towards a Feminist Reading of Orientalism* (Cambridge University Press) ve *Islam, Migrancy and Hospitality* (Palgrave/MacMillan) adlı kitapları *Sömürgeci Fantaziler* (Metis Yayınları), *Avrupa'da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik* (Bilgi Üniversitesi Yayınları) olarak Türkçeye çevrildi.

Doç. Dr. Hasret Dikici Bilgin

Lisansını Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası ilişkiler bölümünde tamamlayan Doç. Dr. Bilgin, yüksek lisansına aynı üniversitenin Sosyoloji Bölümü'nde devam etti. Doktora derecesini Sabancı Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden aldı. 2009-2016 yılları arasında Okan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Yardımcı Doçent olarak görev yaptı. 2016 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi Doçenti ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Halen Türk Siyaset Bilimi Derneği Genel Sekreteri olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları, karşılaştırmalı siyaset, siyasal kurumlar, siyasi partiler, Orta Doğu seçimleri, radikalleşme, Türkiye siyaseti, anayasal hareketler, koalisyon siyasetidir.

Doç. Dr. Tuba Eldem

Lisans derecesini Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası ilişkiler Bölümü'nden alan Dr. Eldem, yüksek lisans derecesini Avrupa Politik Ekonomisi alanında Birmingham Üniversitesi'nden üstün başarı derecesi ile almıştır. Toronto Üniversitesi'nde siyaset bilimi alanında doktorasını 2013 yılında tamamladıktan sonra, Freie Üniversitesi "Transformative Power of Europe" adlı Enstitü'de doktora sonrası çalışmalarına devam etmiştir. Araştırma alanı, uluslararası ilişkiler ve karşılaştırmalı siyaset alanlarının kesişiminde yer alan Eldem, özellikle uluslararası normlar ve ulus-içi siyasal değişim arasındaki ilişkiyi araştıran bir dizi sorunsalla ilgilenmektedir. 2018 yılından itibaren Fenerbahçe Üniversitesi İktisadi ve İdari

Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası ilişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Doç. Dr. Başak Alpan

Doç. Dr. Başak Alpan, ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans, ODTÜ Avrupa Çalışmaları Programı'nda yüksek lisans ve Birmingham Üniversitesi'nde doktora eğitimini tamamladı. Doktora eğitimi sırasında, 1999 sonrası Türkiye siyasetinde Avrupa söylemleri üzerinde çalıştı. Başta FREE –Football Research in an Enlarged Europe (Genişletilmiş Avrupa'da Futbol Araştırmaları) ve LEAP (Linking to Europe at the Peirphery) olmak üzere Avrupa Birliği tarafından desteklenen birçok projede yönetici ve araştırmacı olarak çalıştı. Halen ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğretim üyesidir ve siyaset sosyolojisi ve Avrupa siyaseti dersleri vermektedir. İlgi alanları arasında Avrupa entegrasyonu, söylem kuramı, kimlik politikaları, AB-Türkiye ilişkileri, AB politikaları, futbol ve kimlik yer almaktadır.

Dr. Gülay Türkmen

Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamlayan Dr. Gülay Türkmen, University of Virginia'da Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans yaptıktan sonra Yale University Sosyoloji Bölümü'nden doktora derecesini aldı. University of Goettingen'de doktora sonrası çalışmalarda bulundu. Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity'de misafir araştırmacı olarak görev yaptı. University of Graz bünyesinde Centre for Southeast European Studies'de yine doktora sonrası çalışmalarına devam etti. Şu anda WZB Berlin Sosyal Bilimler Merkezi'nde misafir araştırmacı olarak çalışmaktadır. “Under the Banner of Islam: Turks, Kurds and the Limits of Religious Unity” (İslam Sancağı Altında: Türkler Kürtler ve Dini Birliğin Sınırları) adlı kitabı 2021 yılında Oxford University Press'ten çıkmıştır. Araştırma alanları siyaset sosyolojisi, karşılaştırmalı-tarihsel sosyoloji, göç ve Orta Doğu çalışmalarıdır.

Dr. Yunus Sözen

Dr. Yunus Sözen, Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü mezunu olup, yüksek lisansını Syracuse Üniversitesi, doktorasını ise New York Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümlerinde tamamladı. Doktora sonrası çalışmalarını Princeton Üniversitesi'nde Fung Global Fellow olarak yapan Sözen, şu anda ABD Le Moyne Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde öğretim üyesi ve Kuzeydoğu Siyaset Bilimi Birliği'nde

konferans programı yöneticisidir. Sözen'in araştırmaları, karşılaştırmalı siyaset ve siyaset teorisinin keşiştiği alanda, siyasi fikirlerin ve ideolojilerin (özellikle popülizm), rejim dinamiklerine (demokratikleşme, otoriterleşme) etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Son yayımları, popülizm, otoriterleşme ve seğıimler üzerinedir.

Dr. Ayşegöl Kars Kaynar

Lisans derecesini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden alan Dr. Kaynar, Londra Şehir Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'nde yüksek lisansını, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden doktorasını başarıyla tamamladı. New School for Social Research'de araştırmacı ve Hamburg Üniversitesi, Türkiye Avrupa Zentrum'da misafir araştırmacı olarak çalıştı. Araştırma ilgi alanları çağdaş Türk siyaseti, hukuk çalışmaları, siyasi içtihat, siyasi davalar ve sivil-asker ilişkilerini içermektedir. 2015 yılında tezi Türkiye Sosyal Bilimler Derneği tarafından Genç Sosyal Bilimciler Yarışması'nda; Mayıs 2017'de ise Halit Çelenk Hukuk Ödülleri'nde "*Neo-liberal Dönemde Hukuk ve Neo-Formal Hukuka Giriş*" başlıklı makaleleri mansiyon ile ödüllendirildi. 2018-2020 yılları arasında Berlin Einstein Stiftung Akademik Özgürlük Ödülü'nü aldı. Haziran 2020'de Alexander von Humboldt Stiftung tarafından ödüllendirildi.

Dr. Bahadır Kaleağası

Dr. Bahadır Kaleağası eğitimini Galatasaray Lisesi, ABD (AFS), Brüksel ve İstanbul üniversitelerinde tamamladı. Brüksel Üniversitesi'nde 1989-2000 yılları arasında araştırmacılık ve öğretim üyeliği görevlerinde bulundu. Çalışmaları Avrupa Birliği'nin hukuksal sistemi, ABD-AB ilişkileri ve uluslararası ekonomi üzerinde yoğunlaştı. AB'nin Jean Monnet ve NATO araştırma burslarını alan Bahadır Kaleağası ziyaretçi akademisyen olarak Harvard, Georgetown ve Kudüs üniversitelerinde bulundu. 1991'de AB'yi kuran Maastricht Antlaşması müzakeresi çalışma gruplarında ve AB Komisyonu stratejik araştırmalardan biriminin projelerinde yer aldı. 1995 yılında Brüksel'de TÜSİAD AB Temsilciliğini kurdu ve Avrupa Özel Sektör Konfederasyonu BUSINESSEUROPE'ta temsilci olarak görev yaptı. Daha sonra TÜSİAD'ın Uluslararası Koordinatörü sorumluluğunu üstlendi. TÜSİAD genel sekreterliği görevinin yanı sıra Paris Bosphorus Enstitüsü Başkanı, BUSINESSEUROPE İcra Kurulu Üyesi, Brüksel Enerji Kulübü Onursal Başkanı ve birçok kurumda yönetim veya danışma kurulu üyesidir. Çok sayıda yayını bulunmaktadır.

Nilden Bayazıt

Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden lisans derecesini alan Bayazıt, ardından ABD Emerson College'da siyaset iletişimi konusunda yüksek lisans yaptı. Aynı zamanda 2010-2020 arasında aktif siyasetin içindeydi. CHP'de İstanbul il başkan yardımcılığı, Kahramanmaraş milletvekili adaylığı, kurultay delegeliği yaptı. Boğaziçi Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi ve Kadir Has üniversitelerinde siyaset iletişimi dersleri verdi. Ben Seçerim Derneği Kurucusu ve Yönetim Kurulu Başkanı'dır.

Editör & Proje Direktörü: Gizem Aslantepe

Yayına Hazırlayan: Gizem Aslantepe

Kapak Tasarım: Aykut Tunca

Politika Notu'nun tüm yayın hakları saklıdır. Ben Seçerim Derneği'nin izni olmaksızın bu çalışmanın hiçbir kısmı çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve de dağıtılamaz.

Bu çalışmada ifade edilen görüşler yazarlara aittir ve Ben Seçerim Derneği'nin kurumsal görüşlerini kısmen veya tamamen yansıtmayabilir.

İÇİNDEKİLER

EDİTORYAL	8
MİLLİYETÇİLİĞİN ELLİ TONU: 2023 SEÇİMLERİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE’DE MİLLİYETÇİLİĞE BAKMAK	9
SEÇİM ADALETİ	13
İKİNCİ YÜZYILA GİRERKEN TÜRKİYE	15
HİPER-BAŞKANLIKTA SEÇİMLER VE SİYASİ MÜCADELENİN MEVZİLERİ	19
MUHALEFET KOORDİNASYONU: REKABETÇİ-İŞ BİRLİĞİNDEN ZORAKİ UYUMA ..	22
MUHALEFETE ÇAĞRI.....	26
MUHALEFETİN MÜLTECİ KARŞITLIĞI POLİTİKASI	27
KUTUPLAŞMAYI AŞMAK.....	28
SİYASETİN KADINLARA VEREMEDİKLERİ.....	29

EDİTORYAL

Türkiye Cumhuriyeti “İkinci Yüzyılı”na girerken zorlu bir seçim sürecini de geride bıraktı. Seçim sonuçlarından hareketle iktidar blokunun kendi seçmenini negatif kampanya, “milli güvenlik”, “beka” ve “istikrar” nosyonlarıyla başarılı bir şekilde mobilize ettiği görüldü. Böylece 2017 referandumuyla getirilen başkanlık sistemi de güçlendirilmiş oldu. Buna karşın Millet İttifakı’nın bileşenleri ne parlamenter sistemi halka yeterince iyi anlatabildi ne de karşı mahalledeki seçmenin güvenini kazanacak bir vizyon ortaya koyabildi. İktidar karşıtlığında ortaklaşmış olsalar da ortak politika geliştirme konusunda başarılı olamadı. Hatta “seçilebilecek aday” tartışmaları gösteriyor ki ana muhalefet partisinin cumhurbaşkanı adayı kendi kitlesini dahi tam anlamıyla adaylığına ikna edemedi. Neticede seçim kampanyasını iyi yürütemeyen, özellikle ikinci tura doğru “mülteci karşıtlığı” ve “terör” meselesi üzerinden seçmeni konsolide etmeye çalışan muhalefetin, iktidarın tüm kamu kaynaklarıyla harekete geçtiği ve dezenformasyonla, dış politika araçları ve savunma sanayi ile güçlendirdiği negatif/reaksiyoner kampanya stratejisine karşı ciddi bir strateji geliştirememesi başarısızlığı beraberinde getirdi. Bu başarısızlık birçok siyasetçi, akademisyen ve gazeteci tarafından eleştirildi ve eleştirilmeye de devam ediyor. Altılı Masa İttifakı’nın siyasi sorumluluk alması ve ciddi bir “değişim” geçirmesi gerektiği vurgusu yapılıyor. Biz de bu süreçte kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almalarını sağlamak ve kadın temsil oranını arttırmak için siyasi partilere baskı yapan Ben Seçerim Derneği olarak, seçimlerin her yönüyle tartışılması, sürecin etraflıca değerlendirilerek muhalefetin yaptığı yanlışların ortaya konulması ve geleceğe dönük bir projeksiyon çizilmesi için çok değerli akademisyenlerin katkılarıyla bu politika notunu hazırlamaya karar verdik. Notta, yükselen milliyetçilikten, seçim adaletine, muhalefetin seçim sürecinde yaptığı yanlış stratejilerden hiper-başkanlık nosyonuna ve kadınların siyasette aşması gereken yapısal/kurumsal engellere kadar birçok farklı konuyu ele almaya çalıştık. Dileriz bundan sonra siyasetçiler, siyasetin akademiden ve sivil toplumdan azade olmadığını fark eder ve parti politikalarını belirlerken bu akademik analizleri göz önünde bulundurmaya gayret gösterir.

MİLLİYETÇİLİĞİN ELLİ TONU: 2023 SEÇİMLERİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİĞE BAKMAK

Dr. Gülay Türkmen

2023 Cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinde milliyetçiliğin rolünden çok bahsedildi. Gerçekten de milliyetçilik seçimlerin pek çok önemli anında karsımıza çıktı. Ülkücü gelenekten gelen Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) eski milletvekili Sinan Oğan'ın Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda oyların %5'ini alması, Erdoğan ve Bahçeli'nin seçim kampanyası boyunca kullandığı "Millet İttifakı teröristlerle iş birliği yapıyor" söylemi, ilk turda beklentilerin altında oy alan Kemal Kılıçdaroğlu'nun ikinci turda sert bir göçmen-karşıtı söyleme dönerek Oğan gibi ülkücü gelenekten gelen Zafer Partisi (ZP) lideri Ümit Özdağ ile anlaşması, MHP'nin tüm anketleri boşa düşürerek %10 oy alması milliyetçiliğin Millet İttifakı ve Cumhur İttifakı özelindeki yansımalarıydı. Ancak, milliyetçiliğin etkisinden Emek ve Özgürlük İttifakı'nı oluşturan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Yeşil Sol Parti (YSP) de azade değildi. TİP milletvekillerinden Sera Kadıgil'in Mart ayı ortalarında yaptığı bir açıklamada Türkiye'nin kimi illerinde TİP ve YSP'nin hitap ettiği oy havuzlarının farklı olduğunu söylemesiyle başlayan tartışma, en son Selahattin Demirtaş'ın Haziran başında yayınlanan bir röportajında "*Kürtlerle yan yana durmazsak oy alabileceğimiz kesimler var*" düşüncesiyle alacağınız oylar, neyi ne kadar çözmeye ve dönüştürmeye yarar ki?" diyerek TİP'in yaklaşımını eleştirmesiyle devam etti. Burada tartışmanın ana eksenini oluşturan alt metin şuydu: "Türkiye'de TİP'e oy verebilecek seçmenlerin kimi YSP'ye partiyi sırf Kürtlerle ilişkilendirdiği için oy vermeyebilir. Zira bu seçmen, Kürt karşıtlığı üzerinden kurulan Türk milliyetçiliğinden tamamen sıyrılabilmiş değil. Seçim öncesinde başlayan ve hala süregiden tüm bu tartışmalar "*Türkiye'de Milliyetçilik yükseliyor mu?*" sorusunu da beraberinde getirdi.

Ben bu seçimde milliyetçiliğin yükselmesinden ziyade, milliyetçiliğin bölünerek çoğalması ve bu sayede de daha görünür olmasına şahit olduğumuzu düşünüyorum. Yoksa, Türkiye'de milliyetçilik her daim oldukça kuvvetli bir ideoloji oldu.¹ Bu milliyetçiliğin "ötekiler"i farklı dönemlerde değişiklik göstermişse de temelin Türk-Sünni üstünlüğü üzerine kurulu olduğunu iddia etmek mümkün. Alparslan Türkeş'in 1969'da söylediği "Tanrı Dağı kadar Türk, Hira

¹ Yer kısıtı sebebiyle bu yazıda yalnızca Türk milliyetçiliğinden bahsediyorum, Kürt milliyetçiliğine değinmiyorum. Umarım ileride başka bir yazıda onu da yazma fırsatım olur.

Dağı kadar Müslümanız” lafından hareketle Türk milliyetçiliğinin farklı tonlarının esas olarak Türk-İslam sentezini referans aldığı, MHP’den koparak Büyük Birlik Partisi’ni (BBP) kuran Muhsin Yazıcıoğlu’nun bir söyleşisinde dikkat çektiği gibi kimi milliyetçi grupların Türklüğü kimilerininse Müslümanlığı öncelediğini söylemek yanlış olmaz sanıyorum.

Bu seçim özelinde milliyetçiliği Türkiye’nin önceki dönemlerine göre farklı kılan nedir sorusunu ise belki de yükselen göçmen karşıtlığı üzerinden cevaplamak mümkün. Her ne kadar göçmen karşıtlığı 2019 seçimlerinden beri muhalefetin söylemlerinde aktif bir rol oynasa da ilk kez bu seçimde göçmen karşıtlığının bu kadar sert perdeden dillendirildiğini, merkez solda yer alan CHP ile radikal sağda yer alan ZP’yi bir araya getirebildiğini gördük. Aynı şekilde, mültecilerin geri gönderilmesini *kırmızı çizgi* olarak nitelendiren Sinan Oğan’ın da Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turunda Erdoğan’la anlaştığına tanık olduk. Böylece merkez parti milliyetçiliği ile radikal parti milliyetçiliği ortak paydada buluşmuş oldu. “Seküler milliyetçiliği” temsil etme iddiasındaki İyi Parti (İYİP) ve milliyetçiliğin Türkiye’deki ana lokomotif MHP’yi de bu resme katınca karşımıza milliyetçiliğin elli tonunu gösteren bir portre çıkıyor.

Göçmen karşıtlığıyla beraber bu seçime damgasını vuran, ülkedeki tüm milliyetçi grupları kesen, onları ortak paydada birleştiren şey ise Kürt karşıtlığı. Göçmen karşıtlığından farklı olarak, Kürt karşıtlığı bu seçime özgü değil; her ne kadar günümüzdeki çerçevesi PKK ve terör üzerinden çizilse de aslında PKK’nın kuruluşundan da önceye, Osmanlı’nın son dönemine dayanan, oldukça eski bir tarihi var. O sebeple de ülke siyasetinde her daim en kullanışlı siyasi söylemlerden biri olagelmiş. Bu seçimde ise YSP’nin Kılıçdaroğlu’nun adaylığını desteklemesinin ardından Erdoğan ve Bahçeli’nin mitinglerinde kullandığı “Millet İttifakı terörle iş birliği yapıyor” söyleminin seçimde epey karşılık bulduğunu ve “beka” kaygısının oldukça belirleyici olduğunu söylemek mümkün. (Fakat, Erdoğan’ın 10 sene önce seçmenini barış sürecine inandırmayı başardığını, barış süreci esnasında oy kaybetmediğini de not düşelim. Bu noktada işin içine milliyetçiliği de aşan lider kültürünün/faktörünün girdiğini düşünüyorum fakat o başka bir yazının konusu olsun). Yine Erdoğan ve Bahçeli’nin TOGG, SİHA, Bayraktar *drone*’lar gibi teknolojik gelişmeler üzerine inşa ettikleri ekonomik-milliyetçi söylem de seçmeni oldukça etkilemiş benziyor. Anlaşılan, kimi seçmen kendi hayatındaki ekonomik zorlukların yarattığı tahribatı ülkenin teknolojik başarılarıyla gururlanarak aşmaya çalışıyor.

Peki Türkiye’de milliyetçilik neden bu kadar “popüler”? Başka bir şekilde sorarsak parti fark etmeksizin seçmenleri Türk milliyetçiliğinde buluşturan etkenler neler? Bu soruya kısa bir yazıyla cevap vermek imkânsız olsa da belli başlı faktörlerden bahsetmek mümkün. Bunlardan ilki Milli Eğitim Bakanlığı müfredatı. Türkiye’de eğitim görmüş herkesin bildiği üzere özellikle tarih ders kitaplarında oldukça milliyetçi bir söylem hâkim. Bu söylem genelde iki kaynaktan besleniyor: Türk üstünlüğü ve dış tehditler. İlk kaynak genelde Türklerin başarılarının ve biricikliğinin altını çizerken ikinci kaynak Türklerin tarih boyunca düşmanları tarafından kışkırıldığına, bu yüzden dış tehditlere karşı hep uyanık olunması gerektiğine vurgu yapıyor. Bu söylem dışlayıcı milliyetçiliğin temelindeki “kaygı ve üstünlük” duygularını sürekli besliyor. Dışlayıcı milliyetçiliği pekiştiren aktörlerden bir diğeri de ana akım medya. MEB müfredatındaki milliyetçi söylemin bir benzerini gerek haber programlarında gerekse çok izlenen kimi dizilerde görmek mümkün. Siyasiler de kendi demeçlerinde bu söylemi sürekli yeniden üretince karsımıza bin bir tona bürünen milliyetçilikler çıkıyor. *Konuyla ilgili yapılan kimi akademik araştırmalar gösteriyor ki jeopolitik travmalar yaşamış ve tarihsel olarak bölünme tehlikesi geçirmiş toplumlarda, kurumlarla gurur duyan çoğulcu bir milliyetçilik yerine etnik kimlikle gurur duyan dışlayıcı milliyetçilik daha güçlü.* Türkiye’de de karsımıza çıkanın bu olduğunu düşünüyorum. “Sevr Sendromu” adıyla da aşına olduğumuz bu kaygının günümüzde hala seçmenin milliyetçi duygularını şekillendirmede etkisi büyük. Aynı kaygı, ana muhalefet partisi CHP’nin içindeki ulusalcı damarın, partinin ülke içinde karşı çıktığı hak ihlalleri ülke dışında tartışıldığında takındığı “kol kırılır yen içinde kalır” yaklaşımını da bir nebze açıklıyor.

Bitirirken, bu ülkede huzur içinde yaşama ihtimalimizin dışlayıcı milliyetçiliği zayıflatmaktan geçtiğini düşünüyorum (tabii ki bu tek çare değil, ama kat edilmesi gereken önemli bir adım). Bu açıdan da muhalefetin seçimler esnasında takındığı “milliyetçilik lazımsa bizde de var” tavrını gözden geçirmesi gerektiğine inanıyorum. Bu tavır seçmeni tavlayamayacağından değil, halihazırda milliyetçiliğin türlü çeşitli tonunun olduğu bir siyasi ortamda seçmenin “orijinali varken taklidini ne yapayım” diye düşünme eğilimi olduğundan. Bu ortamda muhalefete düşen, elindeki tüm imkansızlıklara rağmen dışlayıcı milliyetçiliğe alternatif bir birleştirici söylem geliştirebilmek. Fakat, bu öyle seçim öncesi iki ayda, birkaç videoyla yapılabilecek bir şey değil. Burada önemli olan, Demirtaş’ın yukarıda bahsettiğim röportajdaki “Devrimci, öncü siyasetin görevi; kitlesini değiştirme, dönüştürme iddiasında ısrar etmektir.” vurgusu. Ancak, özellikle Türkiye gibi iktidarın tüm propaganda kaynaklarını elinde tuttuğu ve ülkenin bekası vurgusunun sürekli gündemde tutulduğu seçimli otoriter bir sistemde böyle

bir dönüşümü gerçekleştirebilmek için birkaç ay değil uzun yıllar gerekli. Bu dönüşümü gerçekleştirebilmek, milliyetçilikler üstü bir ittifak kurabilmek için iktisat sosyologları epeydir belli reçeteler öneriyorlar. Muhalefetin bu önerilere kulak vermesi yerinde olur. Ancak, kimlikler ve ideolojiler yalnızca ekonomik faktörlerle şekillenmediğinden, duygulardan bağımsız düşünölemeyeceğinden ve dönüştürölmeye çalışılan kitleler – dönüömek için bekleyen pasif aktörler – olmadığından muhalefetin bu süreçte karşılaşacağı kültürel ve duygusal ön kabullerle nasıl basa çıkacağına dair de güçlü bir plana ihtiyaç var. Velhasıl, muhalefetin önünde zorlu bir yol var. Bir an önce seçim yenilgisinin etkisini üzerinden atıp o yola koyulması ölkede demokratik değışim için bekleyen herkesin hayrına olacak. Yoksa ortada “millet”i olmayan içi boş bir milliyetçilik kalacak.

SEÇİM ADALETİ

Doç. Dr. Hasret Dikici Bilgin

2014 yerel seçimlerinden bu yana Türkiye’de seçim güvenliği giderek daha çok tartışılan bir konu haline geldi. Oyların verilme, sayılma ve Yüksek Seçim Kurulu’na (YSK) iletilme süreçlerinin sağlıklı yürütülmediğine dair endişe büyüdükçe bir yandan Oy ve Ötesi gibi sivil toplum girişimleri ortaya çıktı; öte yandan muhalefet partileri seçim güvenliğini sağlamaya yönelik araçlar geliştirmeye başladılar. Ancak son seçimler, seçim güvenliğini sağlamanın tek başına yeterli olmadığını, adil ve özgür seçimler için seçim adaletinin güvenceye alınması gerektiğini gösterdi.

Seçim adaleti seçim güvenliğini de içeren bir oy verme ve oyların sayımı sırasında yaşanabilecek seçim düzensizliklerinin engellenmesinin ötesinde araçlar ve mekanizmalar bütününe işaret eder. Temel hedefi yurttaşların özgürce siyasal haklarını kullanmasını sağlamaktır. Bu bağlamda alınan kararların, uygulanan süreçlerin ve politikaların yasalarla uyumlu olması kadar yasaların demokratik hakları koruyup korumadığına da dikkat edilir. Seçim kanunlarında yapılan düzenlemelerden, kampanya süreçlerine; oy verme süreçlerinin şeffaf ve seçmen için ulaşılabilir şekilde yürütülmesinden, oyların sayılması ve Seçim Bilişim Sistemi’ne (SEÇSİS) doğru şekilde yansımaya kadar pek çok aşamayı içerir.

Neden seçim güvenliği değil de seçim adaleti diyoruz? Dünyanın pek çok yerinde, 1980’lerin sonuna kadar oyların verilmesi ve sayılması sırasında seçim güvenliğinin sağlanması özgür ve adil bir seçim yapmak için yeterli sayılabilirdi. Hatta Türkiye için de on-on beş yıl öncesine kadar yeterli olabilirdi. Ama artık Türkiye’de de dünyanın geri kalanında da seçim mühendisliği yoluyla iktidarı belli bir partiye hediye etmek bir sanat haline geldi.² Bu bakımdan, 2008 yılında yeniden düzenlenen yerel seçimler kanunu erken dönem seçim mühendisliği örneklerindedir. Yine 2008’den 2012’ye kadar olan dönemde Yüksek Seçim Kurulu’nun (YSK) yaptığı altmışa yakın düzenleme ile yurt dışı seçmenlerin sınır kapılarına gelmesine gerek kalmadan buldukları bölgedeki diplomatik temsilciliklerde oy kullanabilmeleri sağlandı. Yurtdışı seçmenin siyasi eğilimi göz önüne alındığında bu kadar düzenlemenin kimin işine yarayacağı görülecektir. 2018 tarihli partiler arası ittifak yasası ile

² Bu konuda Bermeo’nun demokratik gerileme üzerine yazdığı makalenin seçim manipülasyonları ile ilgili kısmı seçim günü oy verme ve sayma sürecine yapılan müdahalelerin yerini nasıl ve neden seçimden önceki yıllara yayılan kapsamlı seçim mühendisliğinin aldığına dair iyi bir analiz sunmaktadır. Nancy Bermeo, “On Democratic Backsliding,” *Journal of Democracy* 27, no. 1 (2016): 5–19, <https://doi.org/10.1353/jod.2016.0012>.

AKP-MHP'nin en azından blok olarak meclis çoğunluğunu ellerinde tutmaya devam edebilmeleri sağlandı. Muhalif ittifak genişlemeye başlayınca bu kez ittifaklara dahil olmanın avantajlarını azaltan 2021 tarihli yasal düzenleme yapıldı. Bu yasal düzenlemelerin hiçbirinin temsilde adaletin sağlanmasına bir katkıda bulunmadığı düşünülürse seçim güvenliğinin ötesinde seçim adaletine odaklanılması gerektiği görülebilir. Ortada çoğu açıdan hukuk kurallarına uygun ancak demokratik ve meşru olmayan bir durum söz konusu.

Seçim adaletinin bozulmasından elbette sadece seçim mühendisliği sorumlu değil. Bir yandan adaletsizlik yasallaşırken bir yandan da YSK'nın hukuka uygunluğu tartışmalı/hükümete uygunluğu tartışmasız bir dizi kararı ve uygulamasından da bahsetmek gerekir. Mühürsüz oyların geçerli sayılması, uzun zaman bir önceki seçimin sandık verilerinin açıklanmamış olması, muhalefetin seçimi kazanan belediye başkanına mazbatasının verilmemesine kadar pek çok örneğini sayabileceğimiz bu uygulamalar sadece sandıklara sahip çıkarak demokratik haklarımızı koruyamayacağımızın açık örnekleridir.

2023 cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimleri özellikle muhalefette seçim sonrası stres bozukluğu yarattı. İlk kez değişime dair umut rüzgarının bu kadar güçlü olduğu bir seçimi kazanamamış olmanın yılgınlık getirmesi olağandır. Ancak bir an önce muhalefet partilerinin, demokratik kitle örgütlerinin ve üniversitelerin silkinip seçim adaleti mekanizmalarının geliştirilmesinin yollarını aramaya başlaması gerekiyor. Aksi takdirde anlamlı seçimlerden bahsetmek artık mümkün olmayacak.

İKİNCİ YÜZYILA GİRERKEN TÜRKİYE

Doç. Dr. Tuba Eldem

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci yüzyılına liderlik edecek kadroların seçildiği Mayıs 2023 Genel Seçimleri, seçimden önce dile getirilen endişe ve spekülasyonları boşa çıkartarak derecede barış içinde ve yüksek bir katılımı gerçekleştirdi. Büyük ölçüde serbest ve rekabetçi bir ortamda yürütülen seçim kampanyaları; kamu kaynaklarının topyekûn iktidarın lehine seferber edilmesi, kamu hizmetlerinin iktidarın seçim propagandasına dönüştürülecek şekilde kullanılması ve muhalefet partilerinin medyaya erişiminde karşılaştığı engeller ile temel özgürlüklere yönelik kısıtlamalar nedeniyle gölgelendi. Adaletsiz bir rekabet sürecinin yarattığı dezavantajların da etkisiyle muhalefet bloku son iki cumhurbaşkanlığı seçiminde aldığı toplam oy oranında anlamlı bir artışı yakalayamadı. Hatırlanacağı üzere, Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Cumhurbaşkanı adayı olduğu 2014 seçimlerinde muhalefet bloku toplam %48.20, Muharrem İnce'nin aday olduğu 2018 seçimlerinde %47.27, Kemal Kılıçdaroğlu'nun aday olduğu 2023 seçimlerinde ise %47.82 oy aldı. Bu sonuç hem altılı ittifak projesi hem de Kılıçdaroğlu'nun liderliği ve kampanyasının başarısı konusunda birçok soruyu gündeme getirdi. Aynı zamanda da iktidar blokunun çok farklı koşullarda oy oranını koruyabilmesine yol açan nedenlerin anlaşılmasını da zorunlu kıldı.

Bu bağlamda ben dört önemli koşulun bu seçim sonucuna etki ettiğini düşünüyorum.

- 1. Türkiye siyasetinin fay hattı haline gelen Erdoğan nefreti/sevgisi dikotomisini aşabilecek siyasi bir söylem geliştirememek.*

Muhalefetin altılı masa fikri – her ne kadar kutuplaştırmayı azaltarak toplumsal uzlaşmayı hâkim kılma arayışı ile hayata geçirilmişse de – Erdoğan'ı ve Erdoğan'a oy veren kitleleri ötekileştirerek toplumun tüm kesimlerini kucaklama hedefine ket vurdu. Parlamenter sisteme geçiş amacıyla bir araya gelen ideolojik ve sosyolojik olarak birbirine benzemeyen bu altı partinin ittifakı, toplumun geniş kesimlerinde “Erdoğan karşıtlığı üzerine kurulu bir birliktelik” olarak algılandı. Erdoğan gibi karizmatik bir lidere duygusal olarak bağlanan seçmenin neden bu partiden ayrılarak davaya ve lidere ihanet edenlere oy vereceği üzerinde durulmadı. Oysaki içinde yaşadığımız neo-patrimonyal popülist çağda seçmenlerin oy verme davranışı sıklıkla karizmatik liderle kurulan duygusal özdeşleme, yakınlık ve bağlılık tarafından şekillenir hale

geldi. Bu duygusal bağılılığın aşılabilmesi ancak aynı ölçüde duyguları coşturarak kitleleri ikna edebilecek karizmatik bir liderin ortaya çıkmasıyla veya kitleleri harekete geçirebilecek güçlü bir vizyonun ortaya konulmasıyla mümkün olabilirdi. Ancak geldiğimiz noktada Altılı Masa'nın bu iki temel unsuru göz ardı ettiği ve toplumda var olan ana kutuplaşma hattının üstesinden gelemediği görülüyor.

2. *Hakikat-sonrası çağda seçmenlerin mantığından çok duygularına hitap eden popülist söylem ve dezenformasyon kampanyalarına etkin bir şekilde cevap verememek*

İktidar partisinin seçim başarısında “post-truth” yani “hakikat-sonrası” diye tanımlanan çerçevede sıklıkla gündeme gelen, yaygınlaşmasında iletişim teknolojilerinin önemli rol oynadığı, yalan bilgiye dayanan dezenformasyon ve algı operasyonları da etkili oldu. Oxford Sözlüğü tarafından 2016’da yılın kelimesi seçilen “post-truth” kavramı nesnel hakikatlerin, “belirli bir konu üzerinde kamuoyunu belirlemede duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili olması durumu” olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, Altılı Masa'nın bir iddia oluşturma ve kitleleri bu iddiaya inandırma ya da ikna etme sürecinde, seçmenlerin zihinleri yerine kalplerine hitap etmede başarısız olduğu ve iktidarın seçim meydanlarında ve gerçek bakanlığı gibi çalışan havuz medyasının ve sosyal medya trollerinin yaygınlaştırdığı korku ve kaygıdan beslenen kurguya yenik düştüğü söylenebilir. Millet ittifakının, kendisi hakkındaki;

- Türkiye’yi Suriye’ye çevirmeye çalışan şer odakları, dış güçler ve teröristlerle iş birliği yaptığı,
- Seçimi kazanırsa Abdullah Öcalan’ı serbest bırakacağı,
- Türkiye’yi eyaletlere böleceği ve 15 Temmuz darbe girişiminde rol oynayan yurtdışındaki teröristlerin yurda geri dönmesine izin vereceği,

yönündeki dezenformasyon operasyonları, seçmenin duygularını doğrudan harekete geçirerek iktidara verdiği desteği sürdürmesine neden oldu. İlk turda “pozitif kampanya” yürüten Kılıçdaroğlu ve muhalefet bloku bu dezenformasyon operasyonlarına etkin bir şekilde cevap veremedi. Görüldüğü üzere, her ne kadar Kılıçdaroğlu, özellikle ikinci turda, Cumhuriyet İttifakı'nın “terörle yan yanalar” algısını kırmak için harekete geçse de bu seçmenin algısını değiştirmeye yetmedi.

3. *Gelecek vizyonunu oluşturamamak*

Dışarıdan zorlamaların ve sosyal medyadan gelen baskıların da etkisiyle aday kim olacak gibi kısır bir tartışmanın içine hapsolan CHP ve muhalefet bloku, sadece adayı belirlemede geç kalmadı, daha da önemlisi kitleleri ortak bir amaç etrafında bir araya getirerek geleceğe umutla bakabilecekleri bir vizyon da ortaya koyamadı. Dünyanın eşsiz bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçtiği bir dönemde muhalefet Türkiye'nin önünü açacak bir vizyon geliştiremeyen ve adeta bu devrimsel değişim yokmuş, olsa da onları ilgilendirmiyormuş ve Cumhurbaşkanlığı seçimini kazandıkları takdirde her şey bir anda yoluna girecekmiş gibi davranmıştır. O gitsin “Her şey güzel olacak” sloganı iktidarın tüm yanlışlarına, ekonomideki ağır tabloya rağmen geniş toplum kesimlerini, özellikle gençleri ikna edemedi.

Altılı masanın bazı bileşenleri, muhalif kanaat önderleri, Twitter fenomen ve akademisyenleri kazanacak aday konusunu adeta idfiks hale getirmişken, iktidar cephesi Türkiye yüzyılı vizyonunu ilan ederek ve bunu da güçlü bir icraat performansı ile destekleyerek seçmen nezdinde geleceğe dair umut tohumları ekmeyi başarabildi. İktidar bloku, elindeki tüm kamu ve medya imkanlarından faydalanarak ilk yerli otomobil TOGG, ANKA ve AKSUNGUR insansız hava araçları, TCG Anadolu uçak gemisi, ATAK helikopteri, HÜRKUŞ uçağı, İMECE gözetleme uydusu, yeni keşfedilen petrol ve doğalgaz rezervleri gibi gelişmeleri gündemde tutarak geleceğe dair umudu arttırmaya çalışıyor. Tabanına ekonominin iyi olmadığını ancak Türkiye'nin ilerlemesini istemeyen “dış güçlerin” oyunlarına karşı bağımsız ve güçlü bir Türkiye kurmaya çalıştıklarını, bunun da kendilerine verecekleri destek ile çözüleceğini vurgulayarak seçmenini ikna etmeyi başardı.

4. Parti içi örgütlenmeyi güçlendirememek

CHP örgütündeki yapısal faktörlerden kaynaklı düşük siyaset kapasitesi de CHP'nin başarısızlığın altında yatan başka bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu partisi olarak köklü bir geçmişe sahip olan CHP, halkın politik taleplerinin oluşumuna katkı sağlayan, bu talepleri bütünleştirerek siyasete kanalize eden ve ülke yönetimi için ehil kadrolar yetiştiren bir kitle partisine dönüşmemiştir. Aynı şekilde CHP örgütünün toplumla sürekli olarak iletişim ve etkileşim içerisinde bulunduğunu ve üyelerin karar süreçlerine aktif olarak katıldığını söylemek pek doğru olmayacaktır. Oysaki kendisini zamanın ruhuna uygun olarak yenileyemeyen, yalnızca geçmişin başarıları ile yetinen partilerin halkı ikna etmeleri mümkün olmamaktadır. Bu yüzden toplumsal gelişmelere uygun

olarak CHP'nin tüzüğünü örgütsel yapısını ve işleyişini partinin ideolojik çizgisi ve temel değerleri ile uyumlu bir şekilde yenileyerek “lideri kurtarıcı olarak gören”, “katı merkezîyetçi” yönetim anlayışından uzaklaşması gerekmektedir.

Bu minvalde seçim öncesinde gündeme gelen kazanacak aday tartışmasının devamı niteliğinde seçim sonrasında öncelikli olarak dile getirilen lider değişimi önemli fakat eksik bir talep olarak değerlendirilmelidir. Her ne kadar siyasal sorumluluk gereği yönetim kadrosunun değişimi anlaşılabilir bir talep olsa da muhalefet ve iktidar partilerinin bu sonucu almalarına neden olan faktörlerin kapsamlı olarak incelenmeden yapılacak bir lider değişimi muhtemelen başarıyla sonuçlanmayacaktır. Arzu edilen dönüşüm, CHP başta olmak üzere tüm muhalefet blokunun Türkiye'nin ikinci yüzyılı için kitleleri heyecanlandırabilecek yeni bir vizyon sunması, bu vizyonu hayata geçirecek bir yol haritası hazırlaması, zamanın ruhuna uyarak genç ve kadın katılımının yüksek olduğu yeni bir yönetim kadrosu oluşturması ve çağın gereklerine hitap eden dinamik, katılımcı, çoğulcu bir örgütlenme modeli geliştirmesiyle yaşanabilecektir.

HİPER-BAŞKANLIKTA SEÇİMLER VE SİYASİ MÜCADELENİN MEVZİLERİ

Dr. Ayşegül Kars Kaynar

Seçim sonucunda Türkiye'yi yirmi yıldır yöneten partinin iktidarını korumasıyla, 2017'de anayasa referandumuyla kabul edilen ve 2018'de işlemeye başlayan hiper-başkanlık yönetimi yerleşmiş oldu. Bu sistemin yerli ve yabancı aktörler tarafından kanıksanması, hiper-başkanlık yönetiminin yeni getirdiği normlara göre hareket etmenin kurallaşarak alternatiflerin yok sayılması ve kullanım dışına itilmesi ne muhalafet partilerini ne de eşitlik ve özgürlük talebini tüm zorluk ve yorgunluğuna rağmen yüksek sesle dile getirmekten vazgeçmeyen halkı güçlendiriyor. Normlaşan ve alternatifi olmasına rağmen muhalafet tarafından kuralmışcasına takip edilen süreçlerden biri partili başkanlık oldu. Hiper-başkanlık, yürütme erkini kendinde toplayan cumhurbaşkanına parti üyesi olma hakkı tanıyor ama partili olmayı dayatmıyor. Bir yandan partili cumhurbaşkanının partizanlığı körüklediği görülmüşken, öte yandan siyasi tercihler açısından kutuplaşmış; kazananın, nüfusun yarısı tarafından tercih edilmediğini bileceği bir durumda muhalafet için en bütünleştirici alternatif bağımsız cumhurbaşkanı adayı idi. Millet İttifakı'nın cumhurbaşkanı adayının parti üyeliğini sonlandırıp seçim kampanyasını bağımsız olarak yürütmesi; keza önerilen parlamenter rejime geçiş sürecinde cumhurbaşkanının bağımsız olması kutuplaşmayı yumuşatıcı adımlar olabilirdi.

Tabandan gelen talebin en tepeye yansıyabilmesi ya da heterojenliğin ve çokluğun tekliğe sıkıştırılması temsil mekanizmasının en büyük sorunsallarından olageldi. Hiper-başkanlık da eninde sonunda, temsil mekanizmasını işleten çok sayıdaki yönetim tarzından biri ve bu sorundan azade değil. Hiper-başkanlık, cumhurbaşkanlığı seçimlerini mevcut iktidarın güven oyu yoklamasına dönüştürdüğü ve milletvekillerine yürütme üzerinde hiçbir denetim gücü bırakmadığı için temsilin anlamını zayıflattı, kazançlarını azalttı, arızalarını güçlendirdi. Bu zayıflama, parti ve ittifaklar içinde temsil mekanizmasının çalıştırılmasında da görülüyor. Seçim dönemindeki sorunlardan biri, Millet İttifakı'nın cumhurbaşkanı adayının belirlenmesiydi. En fazla desteğe sahip kişinin aday olması konuşulurken, kimin ne kadar desteklendiği ise kamuoyuyla gelişigüzel paylaşılan ve kimi şirketlerin yaptığı anketlerle tespit edilmeye çalışıldı. Halbuki cumhurbaşkanı adayını ön seçim gibi demokratik bir mekanizma çalıştırılarak da yapılabilirdi. Millet İttifakı'nı oluşturan ve ittifakı dışarıdan destekleyen partilerin delegelerinin ve hatta parti dostlarının katılacağı ön seçimlerle cumhurbaşkanı adayını

belirlenseydi hem tabanın isteği (anket gibi şaibeli bir aracı boşa düşürerek) sarıh bir şekilde tespit edilebilecekti hem de Millet İttifakı'nın Cumhurbaşkanı adayı Kemal Kılıçdaroğlu'nun mağlubiyeti sonrasında yeniden alevlenen “yanlış aday” tartışmalarının önü kesilecekti. Ön seçim, parti ve ittifaklar içi demokrasinin işleminde başvurulmayı bekleyen önemli bir mekanizma olarak hala önümüzde duruyor.

Temsil ve çokluk-teklük sorunsalında bir diğer konu milletvekili listelerinin belirlenmesiydi. Seçim kanununun partileri tek bir milletvekili listesi hazırlamaya zorladığı koşullarda, muhalefetin iki ittifakının en büyük partileri olan CHP ve YSP'nin milletvekili listeleri elbette sadece o partilerin değil, içinde yer aldıkları ittifakların milletvekilli listesiydi. Bu bilinmesine rağmen genel olarak muhalefeti oluşturan her iki ittifakın da halka sunduğu milletvekili listeleri beğenilmedi. Bir dayatma ve seçim mağlubiyetinin nedenlerinden biri olarak yorumlandı. Bu dayatmanın önüne geçebilmek, hele ki ittifaklar Türkiye siyasi haritasını çizen bir araç olmuşken, “tercihli oy” sistemi ile mümkün. Tercihli oy sisteminde partiler çok sayıda milletvekili adayı belirler ve kendi önceliklerine göre bu adayları sıralar. Seçmen oy pusulasında çok sayıdaki milletvekili adayını görür ve aralarından dilediğini seçer. Böylece, bir partinin ilk sıraya yerleştirdiği milletvekili adayı değil de beşinci sıradaki milletvekili adayı daha çok oy alarak kazanabilir. Tercihli oy sistemi, mevcut haliyle oy pusulasında görünmez olan milletvekillerini açık ederek seçmene karşı daha saygılı bir tutum oluşturuyor. Ayrıca, Türkiye'ye yabancı bir sistem de değil. En son 1991 genel seçimlerinde kullanılmıştı.

Son olarak, iki türlü Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin uygunluğu üzerine düşünmek gerekli. İki türlü seçimler, çoğunluk üretme aracıdır. Siyaset sahnesinin parçalı olduğu durumlarda, seçmenin bir aday etrafında ortaklaşmasını teşvik etmek; o adayın da çoğunluk desteğini alarak meşruiyetini pekiştirmek için seçimler ikinci tura götürülür. Ayrıca, mutlak çoğunluğu elde etme zorunluluğunun aşırılıkları törpüleyeceği, marjinal siyasetlerin cazibesini kıracağı, parti ve adayları merkeze çekerek ılımlı siyasi hattı güçlendireceği öngörülür. Türkiye'nin iki türlü seçimlerle ilk tecrübesi bu beklentileri hiç de karşılamadı. Sondan başlayacak olursak iki türlü seçim, aşırılıkları törpülemek yerine onları merkeze çekti. Aşırı sağa kendi tabanı ile orantısız bir pazarlık gücü verdi ve aşırı sağ söylemleri cesaretlendirdi. Meclis seçimlerinin yapılmış ve meclis kompozisyonunun belirlenmiş olması da adayların seçim kampanyalarında büyük bir adaletsizlik yarattı; zira meclis çoğunluğuyla cumhurbaşkanının aynı ittifaktan olmamasının istikrarsızlık yaratacağına dair yeni bir korku ortaya çıkardı. İki seçim arasındaki on beş günlük dönem geziler ve mitinglerle verimli de kullanılmadı. Ancak öncelikli sorun yine de

çoğunluktur. Siyaseti ve toplumu tahakküm altına alan, hayatın her alanında “makbul olan ve diğerleri” ayrımını doğuran çoğunluk, seçim kanunlarıyla zaten “diğerlerinin” temsilini kısıtlıyor ve onları görünmez kılmaya çalışıyor. İkinci tur ancak çoğunluğun temsildeki tahakkümü yıkılabildiğinde, ortaklaşmayı sağlama aracı olarak düşünülebilir.

İktidarın tek elde toplandığı ve seçim sisteminin muhalefeti iktidar yaptırmamak maksadıyla tasarlandığı bilinirken, yine de seçimlere dair değişiklik önerilerinde bulunmak hayalperestlik değildir. Bu öneriler, daha eşit ve özgür bir geleceği ve bu geleceğe bizi götürecek adımları düşünürken, bugün için oluşturulmuş taleplerdir ve siyasi mücadelenin mevzilerini belirleme çabasıdır.

MUHALEFET KOORDİNASYONU: REKABETÇİ-İŞ BİRLİĞİNDEN ZORAKI UYUMA

Dr. Yunus Sözen

Bu yazıda muhalefet partileri arasındaki seçim koordinasyonunun 2018'den bugüne değişen yapısını ve 2023 seçimlerindeki muhalefet kurgusunun sorunlarını tartışıyorum. Yazıda, 2023 seçimlerindeki muhalefet koordinasyonunun, siyasetin çatışmacı doğasının üstünü yapay bir şekilde örtmeye çalıştığını ve Türkiye'de oy davranışını etkileyen temel toplumsal bölünmeleri kötü yönettiğini iddia ediyorum.

Demokrasiler, yurttaşlara karşı sorumlu ve farklı toplumsal grupları temsil eden siyasal elitlerin, bir yandan birbirleriyle çatışıp rekabet ederken, öbür yandan ülkenin yönetimiyle ilgili müzakere edip, iş birliği yaptığı rejimlerdir (Schmitter and Karl, 1991). Yöneticilerin yargıyı ve medyayı araçsallaştırabildiği seçimli otoriter rejimlerdeyse, farklı siyasal gelenekleri ve ideolojileri temsil eden muhalif elitler arası seçim iş birliğinin gerçekleşmesi, demokratikleşme için hayati hale gelir. Çünkü, muhalefet koordinasyonu olmadan, seçimli otoriter rejimlerdeki adaletsiz de olsa ayakta kalabilmiş en önemli rekabet alanı olan çok partili seçimlerde muhalefetin varlık gösterebilmesi zorlaşır. Aşağıda, Türkiye'de son dönemdeki farklı muhalefet içi koordinasyon örüntülerini ve bunların sonuçlarını tartışıyorum.

2018 Haziran seçimlerinde muhalefet koordinasyonu: Rekabetçi-iş birliği

Muhalefet koordinasyonun ilk somut örneğini 2018 Haziran seçimlerinde gördük. Bu seçimlerde, AKP ve MHP liderliğinin çıkarları doğrultusunda değişen seçim yasasıyla, resmi seçim ittifakı da mümkün hale geldi, ancak buna rağmen, koşullar muhalif partilerin iş birliği açısından zorluydu. Öncelikle, bu seçimlerin kararı, Kasım 2015 seçimlerinin üzerinden 2,5 yıl dahi geçmeden ve seçimler OHAL süresinde yapılacak şekilde verildi. İktidar bu baskın erken seçim kararını vererek, hem yeni kurulmuş İYİP'in (İyi Parti) seçime girmesini zorlaştırdı hem de muhalefetin de ittifak kurarak, yeni seçim düzenlemesinin iktidar ittifakı lehine yaratacağı avantajları azaltmasının önüne geçmeye çalıştı. Ayrıca, iktidar seçim tarihini ekonomik göstergelerdeki bozulma çok fazla derinleşmeden, sürdürülebilirliği şüpheli ekonomik büyüme koşullarında gerçekleşecek şekilde ayarlamıştı. Bu koşullarda, eğer muhalefet koordine olamazsa, 2015 Kasım seçimlerinde bileşenlerinin (AKP ve MHP) toplam oy oranı %61.9 olan iktidar, seçim sonuçlarını öngörülemez olmaktan çıkartabilecekti.

Ancak muhalefet çeşitli hamlelerle kazanma ihtimalinin düşük olduğu bu seçimlerdeki rekabetin canlanmasına sağlamayı başardı. Bu hamlelerden en önemlileri CHP’den milletvekili transferiyle sağdaki en büyük muhalefet partisi İYİP’i seçime sokmayı başarabilmesi, CHP, İYİP ve Saadet Partisi arasında bir seçim ittifakı kurulabilmesi ve muhalefetin, HDP de dahil olmak üzere, kendi tabanlarında karşılık bulabilecek cumhurbaşkanı adayları belirlemeleriydi. Bu hamlelerle, muhalefet, farklı geleneklerden gelen ve ideolojik mesafeleri yüksek olan partiler arasında “rekabetçi-iş birliği” şeklinde tanımlanabilecek bir koordinasyon sistemi kurmayı başardı (Sözen, 2019). Muhalif partiler arasındaki rekabetçi-iş birliği, partilerin elitleri ve seçmenleri arasındaki farklılıkları inkâr etmeden, onların iktidar değişimi ve demokratikleşme perspektifleri altında ortaklaşmasına alan açan bir sistemdi. Meclis seçimlerinde, CHP, İYİP ve SP Millet İttifakı içinde seçime girdi. Ancak, bu ittifak, ortak listelerle değil, 2018’deki seçim sisteminin de cezalandırmaması dolayısıyla, ayrı listeler halinde oldu. Başkanlık seçimleri içinse, bu partiler, yaklaşık yirmi yıldır seçim üst üste seçim kaybetmiş, adaletsiz seçim koşullarının ve baskın seçimin şokuyla yılmış olma ihtimali olan seçmenlerini canlandırabilecek güçlü adaylarla seçime girdi. Ayrıca, bu muhalif adayların her biri, iktidar karşıtlığında birleşerek birbirlerini yıpratmazken, eğer seçim ikinci tura kalırsa birbirlerini destekleyebileceklerinin sinyalini de verdiler. Örneğin, Erdoğan’ın bir sözü üzerine, “tamam” sözü muhalefetteki bütün farklı aktörler tarafından kabul edildi ve muhalefetin ortak sloganı haline geldi. Bu muhalif aktörler/partiler arasındaki farklılıkları koruyan rekabetçi-iş birliği hem 2018 seçim rekabetinin canlanmasına, hem de 2019 seçimlerinde muhalefetin iş birliğini devam edebilmesine sebep oldu.

2023 Mayıs seçimleri ve zoraki uyum

Her ne kadar rejim koşullarında büyük bir değişiklik olmasa da muhalefet 2023 seçimlerine 2018 seçimlerinden daha büyük bir güvenle girdi. Bu hem iktidarın pandemi, deprem felaketi ve ekonomik koşullar dolayısıyla yıpranmış olmasıyla ilişkiliydi, hem de muhalefetin 2019 mahalli seçimlerdeki başarısıyla. Ancak, kazanma ihtimali muhalefet içi ilişkilerde sıkıntı yaratabilecek iki gelişmeye de yol açtı. Birincisi, farklı muhalif adayların bizzat kendilerinin kazanabileceğine dair inancını kuvvetlendirdi ve partilerin seçim sonrasında ilgili kaygıları pazarlık masasına taşımalarına sebep oldu. İkincisi, muhalefetin mahalli seçim başarısından sonra, özellikle de AKP’den ayrılan siyasetçilerin yeni partiler kurmasıyla (GP ve Deva), muhalif parti sayısının ve dolayısıyla da koordinasyon problemlerinin artmasına sebep oldu.

Sonuçta da 2023 seçimleri sürecinde, bir yandan muhalefet içi ilişkiler giderek çatışmacı bir hal alırken, öbür yandan, Altılı Masa kurgusu içinde (ve daha sonra HDP'nin de aday çıkartmamasıyla) iş birliği derinleşti ve kamuoyu önünde muhalefet partilerinin farklılıkları silikleşti, ülkedeki kültürel bölünmeleri yönetme kapasitesi de düştü.

Muhalefetin seçim başarısı için yönetmesi gereken ve oy verme davranışını etkileyen iki büyük kültürel bölünme vardı: etnik kimlik temelli ayırım (Türk-Kürt milliyetçiliği) ve dini kimlik temelli ayırım (Muhafazakâr-seküler). Muhalefet içindeki asıl sıkıntı İYİP ve HDP'nin temsil ettiği etnisite bazlı bölünme oluşturuyor, çünkü üç büyük muhalif parti de (CHP, HDP, İYİP) laiklikle sorunu olmayan partiler. Etnisite temelli ayırımı yönetmek açısından, İYİP'in ve HDP'nin veto etmediği bir ortak cumhurbaşkanı adayı ya da partilerin birinci turda ayrı adaylarla çıkması, yaşanabilecek sorunları azaltırdı. Ama muhalefet yönetimi, özellikle de CHP yönetimi, bir yandan ortak adayda diretirken, öbür yandan bu adayın İYİP'in veto etmek istediği ama edemediği Kılıçdaroğlu olarak belirledi. Diğer kültürel bölünme olan muhafazakâr-seküler ayırımıysa seçmenin yarısına yakınına oluşturan büyük muhalefet partilerinin arasında büyük sorun yaratmayan bir ayırımdı. Ancak, bu ayırım da muhafazakâr seçmenlere hitap etmekte zorlanan Kılıçdaroğlu adaylığıyla beraber, Altılı Masa'nın seçim ittifakından çıkartıp ülke yönetimi masası haline gelmesiyle, muhalefet ittifakının içine bir çatışma alanı olarak girdi. Çünkü Kılıçdaroğlu adaylık kurgusu, muhalefetteki küçük kültürel sağ partilere seçim ittifakının ve oylarının ötesinde bir güç verdi. Bu mecliste temsil ve yeni anayasada sözün çok ötesinde vaat edilen oyla oransız güç, muhafazakâr-seküler ayırımını da muhalefet iş birliğinin merkezine yerleştirmiş oldu.

Bir yandan muhalefet elitleri arasındaki gerginlik sürerken, seçim ittifakı derinleşmeye devam etti. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine, Millet İttifakı ve Emek ve Özgürlük İttifakı partileri ortak adayla girdiler. Milletvekili seçimlerindeyse, değişen seçim sisteminin de etkisiyle, ideolojik farklılıkları yüksek muhalif partiler ortak listeye girdi (CHP, Deva, GP, SP, DP). Sonuçta da bu çatışmacı ilişkinin üstünü örten uyum görüntüsü, etnisite temelli ayırında, muhalefet kurgusu içinde bir Türk milliyetçiliği açığı oluştururken, din temelli ayırında da cumhuriyetçilik açığı oluşturdu. Bunlardan dolayı, birinci turda ortak adaya ek olarak milliyetçi ve cumhuriyetçi muhalif adaylar çıktı, onlar belli bir seçmen tabanı kazandı. Bu durum, 2018 seçimlerinden farklı olarak, muhalif adaylar arası ilişkiler de çatışmacı bir hal almasına yol açtı -- İnce ve Oğan (ve Memleket ve Zafer Partileri), muhalefetin üstünü örtmeye çalıştığı iç çatışmaları yüzeye çıkartacak şekilde kampanya yaptı.

Son olarak, 2018 seçimlerinde, elitlerde ve seçmenlerde, din veya etnisite temelli ayrımları çapraz kesen bir demokrasi-otoriterlik ayrımı belirginleşmeye başlamıştı. Ancak, bu durum, muhalefet elitine bir hareket alanı sağlasa da bu ayrımların seçmen davranışına etkisinin yok olduğu anlamına gelmiyordu. 2023 seçimlerindeki muhalefet koordinasyonuna damgasını vuran zoraki uyum, otoriter rejim ve doğası gereği kişiselleşen başkanlık seçimleri koşullarında, hem bu toplumsal ayrımlardaki dengeleri gözetmekte başarısız oldu, hem de farklı toplumsal grupları temsil eden muhalif partiler arasındaki farklılıkları, bu partilere zarar verecek şekilde silikleştirdi.

Kaynakça

- Schmitter P and Karl TL (1991) 'What Democracy Is ... and Is Not', *Journal of Democracy*, 2 (3): 75–88.
- Sözen, Y. (2019) 'Competition in a Populist Authoritarian Regime: the June 2018 Dual Elections in Turkey', *South European Society and Politics*, 24 (3), 287–315.

MUHALEFETE ÇAĞRI

Doç. Dr. Başak Alpan

2023 Cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinde aldığı yenilginin ardından muhalefetin kendisine öz eleştiri vermesi ve bazı önemli alanlarda iktidar üzerinde baskı oluşturacak politikalar üretmesi gerektiğini düşünüyorum.

1. Toplumsal cinsiyet:

Toplumsal cinsiyet meselesiyle ilgili atılacak en büyük ve en gerekli adımlardan biri İstanbul Sözleşmesi'ne dönülmesiyle ilgili etkin bir gündem yaratmak. Muhalefet üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeli ve bu konuda sivil toplumla birlikte hareket etmelidir. Öte yandan daha da erozyona uğrayacağı mutlak olan kadın temsili konusunda sıkı bir çalışma yürütmelidir. Dışişleri Bakanlığı başta olmak üzere devlet bürokrasisine atamalarda liyakate bağlı bir kadın kotası için bastırılmalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini esas alan eğitim modüllerinin ilk, orta ve yüksek öğrenim müfredatına yeniden dahil edilmesi için kamuoyu yaratmalı ve özverili bir çalışma yürütmelidir.

2. Çevre

İklim kanunu çıkarılmalıdır. Muhalefet, Türkiye'nin kendi karbon piyasasının kurulması ve sınırda karbon düzenlemelerine uygun hale getirilmesi için çalışmalarda bulunmalıdır.

3. Dış Politika

AB müzakerelerinin tekrar başlaması için muhalefetin ağırlığını koyması hayati derecede önem taşıyor. Bu bağlamda vize serbestisi ile ilgili gündem de dengeli ve popülizmden uzak bir zemine çekilmelidir. Balkan ülkeleriyle temaslar lider bazlı olmaktan çıkarılıp daha kurumsal bir ilişkiye dönüştürülmelidir. Zira Balkanlar'da Türkiye'deki muhalefet tanınmıyor, muhalefet dış politikada kendini yeteri kadar tanıtmaya çalışmalıdır.

4. Gıda

Türkiye'nin yeni küresel üretim ve tedarik zincirleriyle uyumlu (ve afet yönetimini gözeten) lojistik stratejisi hazırlanmalıdır. Temiz/zehirsiz ve dışa bağımlı olmayan tarımsal üretim konusunda ısrarcı ve iyi düşünülmüş bir kampanya yürütülmelidir.

MUHALEFETİN MÜLTECİ KARŞITLIĞI POLİTİKASI

Prof. Dr. Meyda Yeğenoğlu

Millet İttifakı göçmen karşıtı söylemlerini ikinci turda sertleştirdi. Burada önemli bir hatırlatma yapmakta fayda var: Ortak mutabakat metninde “göç ve sığınmacılar” başlığı altında ifade edilen maddelerde göç ve göçmenler konusu tamamen güvenlikçi bir yaklaşımla ele alınmıştı. Bu güvenlik anlayışında mülteciler “kaçak” olarak nitelenmekten öteye geçememişti. Ucuz emek kaynağı olarak kullanılan mülteci işçileri “kaçak” olarak nitelemek ve sınırlarda yeni güvenlik birimleri oluşturma vaadi, göç olgusunu basitçe yasa dışı hale getirmeyi hedeflediğinden toplum nezdinde ırkçı ideolojileri ve söylemleri pekiştirmeye yarayacak bir strateji oldu. Bu anlamda Millet İttifakı’nın göç konusuna yaklaşımı, insan hakları söyleminden gittikçe uzaklaşan iktidarın söyleminden büyük bir farklılık göstermedi. Göçmen-mültecileri konumları ne olursa olsun “kaçak” statüsünün ötesinde konumlandırmamak, onları kriminalize eden bir siyasettir. Bu güvenlikçi, kriminalize edici söylem, halkın arasında zaten yaygınlaşmakta olan mülteci ve Suriyeli düşmanlığını güçlendirerek, ırkçı ve şoven milliyetçilik duygularını beslemeye hizmet etmiştir.

Mülteci karşıtlığını siyasi sermayeye dönüştürmekten çekinmeyen Millet İttifakı, güvenlikçi tehditlerle göçmenlerin “milli” kültüre yönelik tehdit oluşturdukları söylemini büyük bir rahatlıkla kullanarak seçmenlerin yabancı düşmanlığını ve korkularını besleyip büyütmeye çalıştı. Kullandığı bu retorikle muhalefet; Arap, Ortadoğulu ve Suriyeli göçmenleri “düşman” olarak kodlayıp onları popülist kimlik siyasetinin dar sınırları içinde konumlandırarak, oy kazancı sağlamayı hedefledi. Ancak seçim kampanyasında benimsenen “göçmenleri geri gönderme” retoriği de uygulanabilirlik açısından ikna edici değildi. Bu uygulamalar mültecilere insan hakları ve uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde yaklaşılmasına imkân verecek demokratik prensiplerin yeşerip büyümesini güçleştirmektedir. Ufku dar, güvenlikçi ve yabancı düşmanlığını körükleyen bu siyasi söylem, uzun vadede Türkiye demokrasisi açısından son derece tehlikeli görülmektedir.

KUTUPLAŞMAYI AŞMAK

Dr. Bahadır Kaleağası

Önümüzdeki dönemde Cumhurbaşkanlığı ve Meclis seçimi ötesinde, ülkenin ekonomik durumu ve reform gündemi, 21. yüzyılda küresel rekabet gücü yüksek bir Türkiye için yaşamsal önemde olacaktır. Yapay zekâ çağına ve yeşil dönüşüme uyum, finansal sistem, eğitim, yargı, diplomasi, enerji, tarım, göç, istihdam... Bu yönde ilerlemek ancak asgari müşterekte %50'nin ötesinde bir toplumsal uzlaşma zemini yaratmakla mümkündür. Bu nedenle, kutuplaşmanın ileri derecede olduğu ülkemizde tüm taraflar için ortak gelişim hatlarının bazıları şunlar:

- “Azınlık” ya da “çoğunluk” olma duygusundan arınmak gerekmektedir. Zira taraflar nicelik olarak eşittir.
- Tüm tarafların değerlerini, gelecek vizyonunu, siyaset önerilerini, sosyal girişimciliğini diri tutması, geliştirmesi; sivil toplumsal ve siyasal alanda gelişmeye devam etmesi elzemdir.
- Tüm taraflar ülke için kazancın ancak kutuplaşmayı aşmakla mümkün olacağını bilmelidir. Dışlayıcılık girdabına düşmeden, toplumsal kalkınma ülkülerinde ortak alanı geliştiren bir anlayışın ülkeye hizmet edeceği gerçeğine göre hareket etmelidir. Toplumun tüm siyasal kesimlerinin niteliksel olarak önde olduğu, ülkenin istikbali için ortaya koyacağı önemli değerleri ve yetenekleri var. Karşılıklı saygı ve etkileşim ülkenin kalkınması için enerji kaynağı olacaktır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda vatandaşları mutlu, iç ve dış politikada güçlü, küreselleşen ve uygarlık adına değer yaratan bir Türkiye için kutuplaşan toplum girdabından çıkılması gerekmektedir.
- Ulusal saygınlık, ekonomik kalkınma ve etkili dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için yerleşmiş bir demokrasi kültürü şarttır. Bu bağlamda politika yapıcılarının demokrasi konusunda hassasiyet göstermesi, insan haklarına saygılı olması, özgürlük, adalet ve liyakatın önemini kavrayarak davranması beklenmektedir.

SİYASETİN KADINLARA VEREMEDİKLERİ

Nilden Bayazıt

Kadınların siyasi alanda mücadelesi yeni başlamadı, günümüzde de yükselen bir ivmeyle devam etmektedir. Görünmez olmadan sıyrılmamanın hayli zor olduğu siyasi mücadelede kadınları görünür kılmak, bugünkü siyasi partiler kanununa takılmadan mümkün görünmüyor. Ve ne yazık ki birçok açıdan bu durum liderlerinin inisiyatifine terk edilmiş durumda.

Belki de onlarca senedir figüranları ve mesajları değişmeyen siyasetin bir türlü bir dengeye oturamamasının, bunca fakirliğe, çöküşe rağmen kısıtlı oy oranlarına takılı kalmasının, yine muhalif seçmenin, özellikle kadınların, büyük bir özveriyle gönül bağı kurmaya çalıştığı Altılı Masa'nın hezimete uğramasının neden budur: Vermeyi bilmemek. Belki de seçmenin oyunu almaya çalışmak yerine, güven veren politikalar belirlemeyi, bunları mantıksal bir çerçeveye oturtmayı başaramamak.

Seçim sürecinde toplumsal muhalefet, siyasal muhalefetin çok önüne geçti. Seçmen yaşı gençleştikçe soru sorma, günlük sorunlar içinde değişimin nerede olduğunu öğrenme grafiği de değişti. Bilhassa eşit temsil, kadınların daha fazla önemsedığı bir mesele haline geldi. Bu noktada KONDA Araştırma'nın Ben Seçerim Derneği için yürüttüğü "Türkiye'de Kadın Siyasetçi Algısı" araştırmasına değinmek gerektiğini düşünüyorum. Bekir Ağırdir konuyla ilgili şöyle bir yorumda bulunmuştu: "Kadın siyasetçi konusunda toplum çok ciddi bir zihinsel eşiği geçmiş, ama buna eşlik eden kurumlar, kurallar veya aktörler toplumun çok gerisinde duruyor." Araştırma sonuçları hiç de toplumsal muhalefeti müthiş bir seçim mühendisliğiyle kurguladığını düşünen siyasi partilerin düşündüğü gibi değil. Örneğin, Altılı Masa ve bu masanın küratörü CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun, başörtüsünün bir sorun olduğunu, dahası mütedeyyin kesimin hala esas konusu olduğunu düşünmesi toplumsal muhalefetin ne denli gerisinde olduğunu göstermesi açısından önemli bir hamleydi. Kılıçdaroğlu, "helalleşme" projesi kapsamında, başörtüsü meselesini laiklik üzerinden okumak yerine "devletin kanayan yarası" olarak görmeyi tercih etti. Yani iktidarın dahi senelerdir muhafazakârlık sembolizmine dönüştürdüğü başörtüsünü "sorun" olarak görmekten vazgeçtiği bir dönemde, Kılıçdaroğlu bunu karşı mahalleden oy almak adına yaptı ve seçmenin büyük çoğunluğunu görmezden gelmeyi göze alabildi. Başka bir deyişle, ana muhalefet partisi lideri, karanlık bir sokakta yürümekten korkan, boşandığı eşinden aylarca bir kuruş nafaka almadan

yaşamak zorunda bırakılan, fiziksel şiddet gördüğü adamdan korunamayan kadınla değil de AKP'nin bile üzerinden nemalanmaktan vazgeçtiği bir mesele üzerinden kadınlarla helalleşmeyi seçti. Oysa "Türkiye'de Kadın Siyasetçi Algısı Araştırması"nın verilerine göre son yıllarda Türkiye'deki kadınlar kendilerini çoğunlukla "inançları" üzerinden değil "cinsiyetleri" tanımlıyor. Yani, en son 12 sene önce sorulan soruda ezici çoğunluğa sahip kendini "inancı üzerinden" tanımlayan kadınlar için mesele artık kapanmış durumda. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir: Bahsi geçen araştırma, CHP'nin kamuda başörtüsü serbestisini içeren yasa teklifini verdiği günlerin hemen öncesinde yayınlanmıştı. Medyada önemli bir yer tutan söz konusu araştırmayla, seçmenin %73'ünün artık ailesinden bir kadının siyasete girmesini desteklediği, ancak %40'ının hiçbir partinin kadın erkek eşitliğine bakışını beğenmediği açıkça ortaya konmuştu. Dahası toplumun %51'i siyasi parti yöneticilerinin kadın adayları seçilemeyecek yerlerden listeye koyduklarını düşünüyordu. Yani seçmen, siyasi partilerin vermeden aldıklarını görmüştü ve tepkisini koymuştu.

Kılıçdaroğlu'nun eşit temsil hakkı konusunda geçmişte önemli bir çıkışı olmuştu. CHP, 400 kadın derneğinin katkısıyla, %50 eşit temsil ve Fermuar Sistemi getiren bir yasa tasarısı hazırlamış, Mart 2022'de bunu meclise "Siyasette Eşit Temsil Kanun Teklifi" adıyla sunmuş, ardından tasarı reddedilmişti. Ancak CHP liderinin bunu kendi partisinde uygulaması için önünde hiçbir engel yoktu. Bu noktada muhalefetin kadın temsili konusundaki samimiyeti, bundan sonraki seçimlerde parti içi demokratikleşme ve Fermuar Sistemini uygulayabilme becerisiyle orantılı olarak seçmene yansiyacaktır.

Kadını siyaset üreten değil, erkeğin siyaset üretebilmesi için ona gerekli malzemeyi sunan olarak görülmesi bundan sonraki süreçte muhalefetin aşması gereken en önemli eşiklerden biri olacaktır. "Yani kadın sahaya çıkar ve bilgi toplar, topladığı bilgileri üslerine iletir, erkek de bu bilgilerden hareketle siyaset üreten mekanizmayı oluşturur" gibi bir paradigmanın sürdürülmesi halinde muhalefetin kadınlardan destek görmeyeceği aşikârdır. Bu durum kadının siyasete girmesinin önündeki en büyük yapısal/kurumsal engellerden biri olarak kabul görülmektedir.